

FARKINDA OLUNMAYAN MÜHİM BİR SİMA:ŞEMSÜDDİN MUHAMMED EL-İSKENDERÎ EL-MIZZÎ

Hayri KAPLAN*

Öz

İslâmiyât ve özellikle günümüz Tasavvuf araştırmalarında şimdiye kadar hayatı ve eserleri konu edilmemiş isimlerden birisi olan şemsüddîn el-İskenderî, dini ilimlerin yanı sıra, yaşadığı çağ ve coğrafyada bilinen bütün ilimlere vakıf olmaya çalışan, ansiklopedik karakterde eserler telif eden âlim bir sûfidir. Onun eserleri, İslam kültürünün 15. asır ve öncesine ait özellikle Arapça kaleme alınmış yazın birikimini bize aktaran en önemli kaynaklar arasında sayılabilir. Yararlandığı kaynakların bir kısmının ise sadece onun eserlerinde anılmış olması İskenderî'nin önemini daha da arttırmaktadır. Muazzam hacme sahip ansiklopedik eserlerinden birini yazarken üç binden fazla kaynağa müracaat etmiş olması kayda değerdir. Bu yüzden, sadece nakilci konumda olduğu eserleri bile kıymetli birer kaynak niteliğine bürünmektedir. Memlûkler döneminde Mısır, Arabistan, Suriye, Irak, İnan, Yemen ve Hindistan gibi oldukça geniş bir alanı kapsayan yolculuklarındaki şahsi gözlemlerine, tecrübelerine, karşılaştığı kişiler ve özellikle sûfilerle olan sohbetlerine ve onlardan yaptığı nakillerle, diğer âlimler kadar sûfilerin biyografilerine, tasavvuf silsilelerine değindiği eserler ise Tasavvuf alanı bakımından apayrı bir önem kazanmaktadır. Birçoğu müellif hattı halinde günümüze ulaşabilen eserlerinin pek fazla kopyasının, hatta bazılarının hiçbir kopyasının şu ana kadar bulunamamış olması, günümüzde olduğu gibi geçmişte de çeşitli nedenlerden ötürü tanınmamış ve fark edilmemiş olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfi, Memlûkler, el-İskenderî, el-Mizzî, Keşfu'l-Beyân

Abstract

An Unobtrusive but Important Personage: Shams al-dîn Muhammad al-Iskandarî al-Mizzî

Shams al-dîn al-Iskandarî, life and works of him has not been deal with in Islamic, especially in today's Tasawwuf researches yet, is a sūfi scholar who tried to be competent of all sciences known in his age and geography, as well religious sciences and wrote encyclopaedical books. His works may be considered among the most im-

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; hkapan@cu.edu.tr

portant sources transmitting the Arabic literature of Islamic culture prior to XV. age and in that age to our time. He has used some works mentioned only in his studies. This raises the importance of him. It is worthy of note that he referred to sources more than 3.000 in an encyclopaedical work of him. This is why, even his narrative works have the feature of being resource. His works in which he mentions his personal observations, experiences, conversations with the people faced especially sufis, and his narrations from these sufis, sufi and other scholars' biographies, sufi genealogies in his journeys from Egypt to Syria, Iraq, Iran, Yemen and India in Mamluks time, have a special importance from the point of Tasawwuf branch. Most of his works reached the present day are in manuscripts written by himself. This shows that he was an unobtrusive personage in the past as it is in the present day.

Key words: Tasawwuf, Sufi, Mamluks, al-Iskandarî, al-Mizzî, Kashf al-Bayân

Giriş

Kendi çağında bilinen ilimleri tasnif ve tanıtmaya amaçlı çalışmalar yapan ansiklopedik âlimler, günümüzde hala başvurulan ve kaynak niteliğinde eserler miras bırakmışlardır. Onların eserleri kendi dönemlerinde hangi bilim dallarında hangi eserlerin mütedavil olduğunu belirttiği gibi, kendi dönemlerine kadar İslam kültür coğrafyasının beslendiği kaynaklara da ışık tutmaktadır. Bu bağlamda İbnü'n-Nedîm'in (ö. 377/987) *el-Fihrist*'inden, İbnü'l-Ekfânî'nin (ö. 749/1348) *İrşâdü'l-Kâsûd*'undan Taşköprü-zâde'nin (ö. 968/1560) *Miftâhu's-Se'âde*'sine, Kâtip Çelebi'nin (ö. 1068/1657) *Keşfü'z-Zunûn*'una varıncaya kadar birçok eserden söz edilebilir. Bu tür ansiklopedik eserlerle birlikte sadece belli bir ilim dalıyla ilgili eserleri, şahısları, terimleri vs. ele alan çalışmalar da meydana getirilmiş olup bunlara dair çok sayıda örnek vermek mümkündür.

Tasavvuf alanıyla ilgili benzer çalışmalar da İslam kültürünün başta tarihsel boyutları olmak üzere çeşitli açılardan incelenmesine imkân verecek niteliktedir. Tasavvuf ile ilgili ve yayımlananlara oranla çok daha büyük yekûn tutan yazma haldeki kaynaklarımızın erişilebilir ilmi neşirler halinde insanlığa kazandırılması hem bu alanın kapsamlı ve zengin bir bakış açısıyla incelenmesine, hem de bilimsel birçok tashihin yapılmasına, daha da önemlisi yeni bilgi ve bulgulara ulaşmaya imkân tanıyacaktır. Bu bağlamda pek tanınmayan ve üzerinde neredeyse hiçbir çalışma yapılmamış önemli isimlerden biri de Şemsüddîn el-İskenderî olup, bu makalede onun hayatını ve çeşitli ilim dallarında özellikle de Tasavvuf sahasında kaynak olarak kullanılabilir

bazı eserlerini kısaca tanıtmak suretiyle bir nebze olsun katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Hayatı

Künye, lakap ve nisbeleriyle tam adı Ebu'l-Feth Şemsüddîn Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Ali el-İskenderî el-Efâkî ed-Dimaşkî el-Mizzî el-Âtikî el-'Avfî eş-Şâfi'î el-Eş'arî'dir. Doğduğu ve yetiştiği yere nispetle el-İskenderî/el-İskenderânî/es-Sikenderî ve el-Efâkî, sonradan yurt edindiği Dimaşk'a ve günümüzde Dimaşk'ın birer mahallesi olan Mizze' ve 'Âtike'ye nispetle ed-Dimaşkî el-Mizzî el-'Âtikî, Abdurrahman b. Avf soyundan geldiği için el-'Avfî diye anılmıştır.

Onun doğum tarihi konusunda bilgi veren sınırlı sayıdaki kaynaklarımızda farklı bilgiler yer almaktadır. Hem babası hem dedesi İskenderî'den ilim ve tasavvuf almış olan Necmüddîn el-Gazzî'nin (ö. 1061/1651) babası Bedruddîn Muhammed (ö. 984/1577) "815 senesi Muharrem başında doğmuştur" derken (Demenhûrî, 1693, vr. 81b) oğlu Necmüddîn (Gazzî, 1997) "818 senesi Muharrem evvelinde İskenderiyye'de doğduğu söylenir ise de kendisinin yazdığına göre 10 Muharrem 810'da doğmuştur" der (I/12). Yine İskenderî'nin öğrencilerinden Muhyiddîn (ö. 927/1521) (Nu'aymî, 1708) "Doğumu 818 veya 815 senesi Muharrem evvelindedir" diye söyler (vr. 9b). Nu'aymî'nin eserinden nakilde bulunan Uluğhânî (ö. 1013/1605) (1921) sadece "Doğumu 818 senesi Muharrem evvelindedir" ifadesini aktarmakla (I/37) 815 tarihini zikredilmeye değmeyecek bir rivayet olarak düşünmüş olmalıdır. Haskefî (ö. 1003/1595) (1999) ise ikileme girmeksizin 10 Muharrem 818'de İskenderiyye'de doğduğunu kaydeder (I/770).

İskenderî'nin Âişe el-Makdisiyye'den (ö. 816/1413) hadis dinlediği ve rivayet ettiği (Gazzî, 1997, I/14; Kettânî, 1982, I/161, 219; Mar'aşlî, 2002, I/436, 446, 499, III/248) ve de icaze aldığı (İskenderî, 1488, 57b) belirtildiğine göre 818 değil, 810 tarihinin doğum yılı olarak kabul edilmesi makuldür. Buna göre İskenderî'nin doğum tarihi 10 Muharrem 810/17 Haziran 1407 olarak kabul edilmelidir.

Kaynaklarımızın (Uluğhânî, 1921, I/36; Nu'aymî, 1708, vr. 9b; Gazzî, 1997, I/16; Haskefî, 1999, I/770; Demenhûrî, 1693, vr. 81b) belirttiğine göre ölümü 18 Zülhicce 906/4 Temmuz 1501 Pazar gecesi gerçekleşir; hicri takvime göre 97 yaşına basmaya yaklaşık bir ay kala, miladi takvime göre 95 yaşından yaklaşık bir ay almışken vefat eder.

İskenderî hem anne hem baba tarafından âlim ve sûfî bir soydan gelmektedir. Baba tarafından dedesi Kadı Nûruddîn Ebu'l-Hasen Ali (ö. 841/1438) ilk eğitimini alacağı ayrıca birçok tarikat hırkasını elinden giyeceği kişidir. Dedesinin babası Takıyyüddîn Sâlih (ö. 718/1318), onun babası Fahrüddîn Osman (ö. 669/1271), en nihayet Abdurrahman b. Avf' a varıncaya kadar hep si güzide ve örnek insanlardır. İskenderî'nin babası da âlim ve sûfî bir kişidir. Küçük yaştaki çocuklarını, zevcesini âlimlerin, sûfîlerin meclislerine götürüp eğitimleri üzerinde özenle duran birisidir. Vefatında kayda değer bir miras bırakacak derecede tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraştığı anlaşılıyor. Annesi de ilim ve tasavvuf yolunda yetişmiş bayanlardan biridir (İskenderî, 1488, vr. 47a, 102b).

İskenderî'nin eserlerinde kendi hayatına ilişkin sunduğu bilgiler, yaşadığı bir takım manevi hallere de değinmesi itibariyle oldukça ilgi çekicidir. Kendi hayatını edebî bir dille anlatan sûfîmiz, kendisi henüz dünyaya gelmeden önce ileride onun müşidi olacak Şeyh Abdurrahman eş-Şibirrîsî tarafından müjdelendiğini belirtir; “Garîb olarak yaşayacak garîb olarak ölecektir” ve “Saîd yaşayacak, şehit olarak ölecektir” dediğini nakleder (İskenderî, 1486, vr. 6a; Gazzî, 1997, I/13; İbnü'l-‘Îmâd, 1983, X/44-45).

İskenderî (1488) şeyhi Şibirrîsî hakkında “bana değerli nazarı ilk düşen ve kaderin bana gönderdiği ilk rabbânî âlim ve samedânî ârifdir” der (vr. 44a).

İskenderî 7 yaşına 2 ay kala Kur’ân’ı ezberler ve peşinden kısa sürede 24 rivayet ve muhtelif kıraatler üzere onu okur. Yine 6-7 yaşlarında iken anne ve babası ile birlikte hadis semâ‘ meclislerine katılır; hadis dinler (İskenderî, 1488, vr. 2a, 47a). Âişe el-Makdisiyye’den (ö. 816/1413) hadis dinlediği (Gazzî, 1997, I/14; Kettânî, 1982, I/161, 219; Mar’aşlî, 2002, I/436, 446, 499, III/248) ve icaze aldığı (İskenderî, 1488, vr. 57b; Haskefî, 1999, I/770) en geç 6; Muhammed b. Abdullah el-Mahzûmî’den (ö. 817/1414) hadis alanında genel icaze aldığı (İskenderî, 1488, vr. 47a) en geç 7 yaşındadır. Yine 7 yaşındayken, babasıyla birlikte huzuruna gittikleri Celâlüddîn Abdurrahman el-Bulkînî’ye (ö. 824/1421) ezberlerini arz eder, *Kütüb-i Sitte*’yi ondan dinler, genel ve özel icaze alır (İskenderî, 1488, vr. 46b-48a).

Babasıyla birlikte tasavvuf meclislerine de gider ve 7 yaşını tamamladığında Şeyh Abdurrahman’ın halifesi Şeyh Ebu'l-Hasen ed-Demenhûrî elinden tasavvuf hırkası giyer (Gazzî, 1997, I/13; İbnü'l-‘Îmâd, 1983, X/45). Şeyhülislam İzzüddîn Muhammed el-Kinnânî’den (ö. 819/1416) Beyâniyye hırkası giydiğinde (İskenderî, 1486, vr. 83a) en fazla 9 yaşındadır.

Henüz 12 yaşına girmeden Şâfiî allâmesi Abdurrahîm el-Kalkaşendî'den (ö. 820/1418) ilim, Cemâlüddîn Yusuf el-Enbânî'den (ö. 823/1420) Fıkıh ve Hadis ilmi, hadisçi, edip, şair, divân-ı inşâda görev almış Mecdüddîn Fadlullah b. Abdurrahman'dan (ö. 822/1419) genel icaze alır (İskenderî, 1488, vr. 45ab, 46a).

Ondört yaşlarındayken Şeyh Abdurrahman'ın halifesi Zeynüddîn el-Hâfî'nin (ö. 837/1434) sohbetlerine katılır (İskenderî, 1486, vr. 6a), onun elinden hırka giyer (Gazzî, 1997, I/14). Yine Şeyh Abdurrahman'ın halifesi Ebû İshak İbrahim el-Etkâvî (ö. 840/1436) elinden hırka giydiğinde 15 yaşındadır. Aynı dönemlerde Necmüddîn Muhammed el-Mercânî'den (ö. 827/1423) Dil, Edebiyat, Hadis, Fıkıh ilmi alır, Veliyyüddîn el-'Irâkî'den (ö. 826/1422) ilim okur, hırka giyer, Zeynüddîn Abdurrahman el-Kalkaşendî'den (ö. 826/1423) ilim alır. İskenderiye'ye 825/1422 tarihinde gelen Muhammed b. Muhammed el-Endülüsî'ye (ö. 853/1450) kitap ezberlerini arz eder (İskenderî, 1488, vr. 44b, 45ab, 46a, 60b; 1486, vr. 144b-145a).

Şemsüddîn el-Cezerî (ö. 833/1429) 827/1424 yılında Mısır'a geldiğinde onda *Sahihayn*'ı, kıraat ilmine dair olan *en-Neşr*'i ve *Tabakâtü'l-Kurrâ*' eserlerini okur, sözlü ve yazılı bütün eserleri ve (hadis) rivayetlerini kendisinden rivayet etme icazesi alır (İskenderî, 2005, s. 17). Ayrıca ondan 14 Şaban 827/1424'te Kâdiriyye, Sühreverdîyye ve Rifaiyye hırkası giyer (İskenderî, 1486, vr. 203b-204a). Bu sırada 17 yaşındadır.

İskenderî 18 yaşına gelene dek Abdullah el-Biskerî'den (ö. 829/1426), Fâtıma bint Halîl el-Makdisiyye el-Kâhiriyye'den (ö. 833/1429) hırka giymiş ve özellikle Ahmed b. Yahya el-Hamevî er-Ravâkî (ö. 830/1426-1427) elinden çok sayıda hırka giymesi nasip olmuştur (İskenderî, 1486, vr. 89b-90a, 189a; 1488, vr. 51a).

Kendi ifadesine göre sadece hocaları huzurunda ilim okumakla kalmayıp sayısız kitaplar okumakla çocukluk ve gençlik yıllarını değerlendiren İskenderî 18 yaşına gelmeden fetva ve tedris icazesi alır. On sekiz yaşında ise hayatının en önemli olaylarından birisi gerçekleşir. Yediler denilen gayb erleri onu ziyaret ederler ve tayy-ı mekan yaparak beraberlerinde onu Mescid-i Aksâ'ya ve daha birçok yerlere götürürler. Bir süre sonra evine getirirler (İskenderî, 1488, 2ab).

İskenderî 20 yaşındayken Beytülmakdis'te 830/1427 tarihinde Safiyyüddîn el-Erdebîlî'nin (ö. 735/1334) oğlu Sadruddîn Ahmed ez-Zâhid

**154 • FARKINDA OLUNMAYAN MÜHİM BİR SİMA: ŞEMSÜDDÎN
MUHAMMED EL-İSKENDERÎ EL-MIZZÎ**

el-Kebîr'den (ö. 832/1429) Dimaşk'ta ve onun oğlu Ebu'l-Hasen Veled Hoca Şah Ali'den (ö. 833/1430) hırka giyer. Bir süre sohbet ettiği Veled Hoca ona "Allah bana senin kalbini gösterdi, baktım ki küçük bir kalp fakat içinde büyük bir azim var, ben de ona bir mühür vurdum, inşallah hep Allah zikriyle mamur olacaktır. Said yaşarsın şehit ölürsün. Evlatların olacak fakat öleceklerdir" der (İskenderî, 1486, vr. 74b-75b).

Babasıyla birlikte İskenderiye'den Beytülmakdis'e 833/1430 yılında gittiklerinde Şeyh Ebu Bekr (Ali) b. Ebi'l-Vefâ (ö. 859/1455) İskenderî'ye tarikat ahdi ve zikir telkini verip Vefâiyye hırkası giydirir. Seccadeye/posta oturma, ahid alma, zikir telkini, zikir ve hatme yaptırma, halvete sokma ve sair bütün hususlarda yetki ve izin verir (İskenderî, 1486, vr. 14b-15a).

Bir zaman sonra İskenderî, yedi kişiden biriyle; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali et-Türâbî'yle müşerref olur. Ona intisap eder ve üç sene yanında kalır (1488, vr. 3b).

Sûfimiz, küçüklüğünden itibaren çok defa Hızır'ı gördüğünü, seyahatlerinde de onunla görüştüğünü, kimi zaman karşılaştığında kimi zaman ayrılmalarından sonra Hızır olduğunu fark ettiğini, Kahire'de Zâhir Berkuk türbesindeki Cuma namazı sonrasında şeyhi Ahmed et-Türâbî'yle sohbet eden Hızır'ın elinden bizzat ahid ve zikir telkini aldığını belirtir (İskenderî, 1486, vr. 140a).

Şeyhinin yanındaki ikameti döneminde İskenderî'nin babası vefat eder (İskenderî, 1488, vr. 3a). Şeyhinin huzurundan ayrılarak memleketine (İskenderiye'ye) gider. Yedi mirasçının yedincisi olan İskenderî'nin payına ev, akar, meta vs. hariç 7000 dinar düşmüştür. Beşyüz cilt kitap, 20 kat çeşit çeşit elbise, çok sayıda hayvan da kalmıştır. Sonra payına düşenlerle şeyhinin yanına gider. Payına düşenlerin hepsini infak ederek, şeyhinden aldığı işaret ve izin gereği tecrid üzere seyahate çıkar. Onüç sene boyunca seyahat eder (İskenderî, 1488, vr. 3ab). Gurbette evlenir ve iki erkek bir kız evladı olur, karısı ve iki oğlu vefat eder. Kayınpederi ve kayınvalidesiyle beraber hacca gelirler, kızını onlara bırakarak yanlarından ayrılıp Kahire'ye şeyhinin yanına geri döner. Sağ kalan tek çocuğu da yedi sene sonra ölecektir (1488, vr. 3b).

İskenderî'nin belirttiğine göre söyledikleri hiç şaşmaksızın olduğu gibi gerçekleşen şeyhinin huzurundan yine sefer için ayrılırken çok üzüleceği bir haber eşliğinde fakat manevi işaretler ve lütuflarla ayrılır.

İskenderî yaşadığı manevi haller açısından bir sarsıntı ve imtihana maruz kalır; bunun da ötesinde kendisi yine bir seyahatte iken şeyhi Ebu'l-Abbas Ahmed et-Türâbî vefat eder (1488, vr. 4a). Kendisinden en çok etkilendiği ve manevi feyiz aldığı şeyh odur. Şeyhinin 15 Zülhicce 855/8 Ocak 1452 tarihinde vefatının ardından deniz yoluyla Mekke'ye gider, orada iki sene kalır, geri döndükten kısa bir süre sonra Mısır'ın Sa'ûd bölgesine gider. Bir süre orada ikamet eder, ora halkı onun bütün iyi niyet, çaba ve davranışlarına tam tersiy-le mukabele ederler. Kötülüğe iyilikle karşılık vermesi de kâr etmez. Ne bir gönüldaş, ne bir arkadaş bulur. Varlığına tahammül edemeyen ve onu öldürmek isteyenler çıkar. Onları dünyalarıyla, hülyalarıyla bırakıp oradan ayrılır (1488, vr. 4b-5ab).

el-İşâra ilâ Ahkâmi'l-Kırâa adlı eserini yazdığı 876/1471 yılına kadar geçen 17-18 senelik hayat diliminde, 864/ 1459-1460 yılında Mekke'de olduğu (İskenderî, 1488, vr. 62a) dışında bir bilgiye rastlamasak da, İskenderî'nin yine seyahatlerle dolu yıllar yaşadığını tahmin edebiliriz. Zira bir rivayete göre o, Mekke, Yemen, Hindistan'a seyahat etmiş sonra Mısır'a dönmüş, ardından İrakeyn'e seyahat etmiş ve 880/1475 tarihinden sonra Dimâşk'a gelmiştir (Haskefi, 1999, I/770).

Kendi ifadesine göre 879 Rabiulevvel ayı başında/16 Temmuz 1474 tarihinde Mısır'dan ayrılır, Dimâşk'a gelir. Oradan Mizze kasabasına geçer (İskenderî, 1488, vr. 6a). Artık 70 yaşındadır. Bir rivayete göre Dimâşk onun sağlığına iyi gelmediği için Mizze'ye yerleşip orayı yurt edinir. Dimâşk âlimleri okumak için onun yanına gelirler. Bu âlimler arasında ona en bağlı olan, onu en çok ziyaret eden Kadı Radiyyüddîn el-Gazzî'dir. Kadı olmasına rağmen İskenderî'yi sıklıkla ziyaretini tenkit edenlere "İlimle beraber velayet caizdir" cevabını verir. Yurt edindiği Mizze'de başına üzücü işler gelen İskenderî, şerir insanların yaptıklarını da içeren bir eser yazar ve adını *el-Cizze fî Menâkıbi Ehli'l-Mizze* koyar (İskenderî, 1488, vr. 6a). 883/1478 yılında *Şerhu Gunyeti'l-Bâhis, Tuhfetü'l-Lebîb, el-Huccetü'l-Vâdha* gibi eserlerini yazar.

Meşgale çokluğuna, çocukları okutmasına ve (üstelik) yararlandığı kitapların, nakilde bulunduğu kaynakların yokluğuna rağmen 893 Muharrem başında/17 Aralık 1487 tarihinde *Keşfü'l-Beyân* adlı devasa kitabını (ikinci cildini) yazmaya başlar (İskenderî, 1488, vr. 6a). Bu eserin yazım başlangıcı daha önceki birkaç yıla dayanır, beyaza çekilip son halini kazanması ise ömrünün sonuna kadar devam eder. Eserin muhtevası düşünüldüğünde, 80 yaşını

aşmış bir insanın böyle uzun soluklu bir eseri değil telif etmesi, telifine cesaret etmesi bile hafızasına hala güvendiğini, belleğinin bozulmadığını göstermektedir.

Kaynaklarımızın ittifaken bildirdiğine (Nu‘aymî, 1708, vr. 9b; Gazzî, 1997, I/16; Haskefî, 1999, I/770) göre İskenderî, (Dimaşk’ın güneybatı cihetinde bulunan) Şüveyke yakınındaki Kasru’l-Cüneyd mahallesinde vefat etmiş, sonradan mezarlık haline getirilerek Hamîriyye Mezarlığına eklenen yerin batı tarafına defnedilmiştir. Ölüm nedenine ilişkin net bir kayıt içermese de sadece Haskefî’nin (1999) ilettiği bir bilgiye rastlıyoruz: “Devâdâr fitnesinde sıkıntıya düşer olunca (nükibe) Mizze’den Kabru’l-‘Âtike mahallesine intikal etti ve zayıf düştü. Ölene dek Cumaları Emevi Camiine müdavimdi.” (I/770)

Söz konusu edilen fitne Devâdâr Akberdi (ö. 904/1499) fitnesi olup, 903 yılında Dimaşk’ta Sâlihîyye semtinde vuku bulan bu anarşi olayından çekinen Meydânü’l-Hasâ ve Kubeybât ahalisinin büyük bir kısmı, saldırıya maruz kalmamak için 15 Rabiulahir/10Aralık 1497 günü Kabru’l-‘Âtike, Şüveyke ve diğer mahallelere göçerler (İbn Tolun, 1998, s. 159). İskenderî Şüveyke’de vefat ettiğine göre, Akberdî fitnesinden sonra tekrar eski mahallesine dönmüş olabilir.

Eğitimi, İlim ve Tasavvuf Hocaları

İskenderî’nin hayatına değindiğimiz başlık altında bu kişilerden bazılarını işaret edilmiştir. Geleneksel eğitimin gereği olarak çok sayıda âlimden ders alması, yıllarca süren seyahatleri esnasında sayısız âlim ve sûfî ile görüşmesi, İskenderî’ye sebet ve meşyaha türünden eserler yazma imkânını vermiştir. Nitekim İskenderî (1488) bu konuda çokluktan kinaye yaparak şu bilgiyi verir: “Bin âlim gördüm; kimisinin huzurunda okudum, kimisini dinledim. Bin şeyhle sohbetim oldu; hepsi de şeriat ve hakikat ilmini kendinde toplamıştı. Bin sûfî (fakîr) ile bir araya geldim; sadece dini sorumluluklarını yerine getirmesini sağlayacak kadar şeriat bilgisine sahip olup acayip manevi haller eşliğinde Rabbinin müşahedesinde müstağrak idi.” (vr. 44a) Dervişler, sâlihler, ilmiyle âmil âlimlerle sohbet ettim. Üç yüz altmış şeyhin sohbeti nasip oldu ki anlatmaya kalksam bir sürü cilt tutar. Gördüklerimi saymam bile... Sonra şeyhimiz Ebu’l-Abbas Ahmed b. Ali et-Türâbî elinden tecrid ve seyahata başladım; doğusu batısı, denizi karasıyla her tarafı dolaştım, şeyhlerle sohbet ettim, onlardan Kur’ân, Hadis, Tasavvuf, ilim ve daha nice incelikler aldım. İster hayatta ister vefat etmiş olsun bildiğim her Allah erini ziyaret ettim, her

mübarek yere gittim, çağımda kimsenin erişemediklerine nail oldum, kimsenin görmediklerini gördüm.” (1486, vr. 6a)

Üstatlarından sadece “çok az bir kısmını” zikredeceğini söylediği (İskenderî, 1488, vr. 43b) *Keşfü'l-Beyân* eserinin girişinde 95 kişinin biyografisini sunar ki eserin geriye kalan 61 cildi içerisinde bu sayıya fazlasıyla ilaveler olacağını tahmin etmek güç değildir. Bunun da ötesinde onun sırf bu konuya hasredilmiş eserleri vardır ve eğitiminde istifade ettiği kişileri *İbtigâü'l-Kurbe*, *Minhâcü'l-Iktidâ*, *el-'Ukûdü'l-Mükellele* ve *el-Huccetü'l-Vâdha* adlı eserlerinde anlattığını belirtir (İskenderî, 1488, vr. 6a; 44a; 1486, vr. 79a, 83a). Bu eserlerin hepsi de hacimli eserlerdir ve hiç şüphesiz binlerce biyografik bilgi içermektedir. Dolayısıyla burada çok sınırlı sayıda bazı isimleri sunuyoruz:

Nahiv ve Sarf dersleri aldığı dedesi Nûruddîn Ali, Edebiyat dersleri aldığı Takıyyüddîn İbn Hicce (ö. 837/1433), hat dersleri aldığı İbnü's-Sâi 'el-Kâhirî (ö. 845/1441), akfî ilimleri okuduğu Alâüddîn Ali er-Rûmî (ö. 841/1438), Alâüddîn Muhammed el-Buhârî (ö. 841/1438) ve Burhânüddîn el-Kürdî (846/1439'da sağ), beraber çok seyahat ettiği Zeynüddîn Abdurrahman el-Bistâmî (ö. 840/1436), hadis dinlediği, okuduğu, rivayet ettiği hocaları İbnü'l-Fürât el-Mısırî (ö. 851/1448), İbnü'r-Ressâm el-Hamevî (ö. 844/1441), İbn Hacer el-'Askalânî'den (ö. 852/1449) kıraatle hadis rivayeti, Ebu'l-Abbas el-Külûtâtî (ö. 835/1432) ve diğerleri (İskenderî, 1488, vr. 31a, 54a, 56ab; 1486, vr. 129b, 151a, 165b; Haskefî, 1999, I/770-771; Gazzî, 1997, I/14; Uluğhânî, 1921, I/37; Mar'aşlî, 2002, I/517, 519).

Kendilerinden tasavvuf hırkası aldığı Yahya eş-Şirvânî (ö. 870/1466) (İskenderî, 1486, vr. 53b), hadis hafızı Şemsüddîn Ebu'l-Hayr el-Makdisî (Gazzî, 1997, I/14), İbn Nâsıruddîn ed-Dimaşkî (ö. 842/1438), Abdurrahman es-Sâlihî, Ebu'l-Feth Muhammed el-Kavî, Şihâbüddîn er-Ramlî (ö. 844/1440) ve diğerleri (İbnü'l-'Îmâd, 1983, X/46); tasavvuf yolunda kendilerinden istifade ettiği Muhammed el-Cümayhmûnî (ö. 833/1430), Fethüddîn el-Kerekî (ö. 839/1436), Mübârek b. Abdullah (ö. 830/1427), Muhammed es-Semerkindî (ö. 833/1430) ve dört yüze yakın şeyh; allâmeler Şemsüddîn Muhammed el-Aclûnî (ö. 831/1428), Tâcuddîn Muhammed ed-Dimaşkî (ö. 831/1428), Şemsüddîn Muhammed el-Fenârî (ö. 834/1431), İbn Kâdî Şühbe (ö. 851/1448), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Celâlüddîn el-Mahallî (ö. 864/1459) ve başkaları (İskenderî, 1488, vr. 44a-45b, 54b, 60a, 61a, 64a).

**158 • FARKINDA OLUNMAYAN MÜHİM BİR SİMA: ŞEMSÜDDÎN
MUHAMMED EL-İSKENDERÎ EL-MIZZÎ**

İlim aldığı zevat arasında Kemâlüddîn Ebû Bekr b. Muhammed (ö. 855/1451) de vardır ve onun oğlu Celâlüddîn Abdurrahman es-Süyûtî (ö.911/1505) ile dostlukları olup Muhyiddîn el-Kâfiyecî den birlikte ders almışlardır (İskenderî, 1488, vr. 51b, 52b, 53a, 58b).

Öğrencileri

İskenderî'nin daha ziyade Hadis ve Tasavvuf alanında öğrencileri olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

İbn Tolun diye tanınan Şemsüddîn Muhammed ed-Dimaşkî (ö. 953/1546). İskenderî'den ilim okumuş, Hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir (Gazzî, 1997, I/14, II/51; İbnü'l-‘Îmâd, 1983, X/428).

Necmüddîn el-Gazzî'nin babası ve dedesi, Muhyiddîn en-Nu‘aymî (ö. 927/1521), vaiz Şemsüddîn el-Vefâî ve başkaları ondan hem ilim hem de tasavvuf intisabı almışlardır (Gazzî, 1997, I/14). Necmüddîn'in babası Bedruddîn Muhammed (ö. 984/1577) iki yaşında bile değilken babası Radiyyüddîn Muhammed el-Gazzî (ö. 935/1528) tarafından İskenderî'ye götürülmüş o da ona zikir telkini vermiş ve hırka giydirmiş, genel rivayet icazesi vermiştir (Gazzî, 1997, III/4; İbnü'l-‘Îmâd, 1983, X/593; Dimaşkî, 1590, vr. 240b). Bedruddîn de hocasından aldığı bu zikir telkinini başkalarına da aktararak Şam bölgesinde bu zincirin devamlılığını sağlamıştır (Demenhûrî, 1693, vr. 13a).

İskenderî'den hadis dinleyip rivayet edenler arasında Kadı Muhibbüddîn Muhammed el-Kasîf ed-Dimaşkî (ö. 909/1503), Kadı Veliyyüddîn Muhammed el-Furfûr (ö. 937/1531), Zeynüddîn İsmail ez-Zünnâbî (ö. 948/1541), Dimaşk vaizi Şemsüddîn Muhammed el-Bilbîsî (ö. Recep 937/1531) gibi isimler sayılabilir (Gazzî, 1997, I/57-58, II/20, 22-23, 123; İbnü'l-‘Îmâd, 1983, X/63, 313, 315, 392; Sehâvî, 1992, III/224).

İbn ‘Arrâk ed-Dimaşkî'nin (ö. 933/1526) ondan Usûl, Nahv, Meânî, Beyan ilimleri aldığı belirtilir. İbnü'l-Mecnûn Ebû Bekr Takıyyüddîn (ö. 917/1511) İskenderî'nin bağlılarından. İbnü'r-Râcîhî el-Mizzî (ö. 910/1504) İskenderî'de birçok hadis kitabı okumuş, onun bağlılarından olup elinden hırka giymiştir. Takıyyüddîn Ebû Bekr eş-Şüraytî (ö. 940/1534) de ondan ilim ve hırka alanlardandır (Gazzî, 1997, I/59, 60-61, 120, 242, II/92; İbnü'l-‘Îmâd, 1983, X/68, 274, 334).

Eserleri

İskenderî'nin eser telif etmeye yoğunlaştığı dönem Mizze'ye yerleşmesinden sonradır. Bir diğer ifadeyle, ilerleyen yaşlarında yazmaya yönelmiş olsa da, hem uzun yaşaması hem de hızlı yazıyor olması çok sayıda eser telif etmesine imkân tanımıştır. Bir kısmının sadece isim bilgisi günümüze ulaşan eserlerinin sayısı, ona ait yeni yazmaların bulunması ve yazmaları tespit edilmiş kitaplarının metinlerine erişilmesi durumunda daha da artacaktır. Hâlihazırda tespit edebildiğimiz kadarıyla eserleri şunlardır:

Keşfü'l-Beyân 'an Sıfâtî'l-Hayavân

Kendi atflarında (İskenderî, 1486, vr. 27b, 34b, 71a, 131a) bu eserini çoğunlukla *Keşfü'l-Beyân* diye anar. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de çok az insan tarafından gıyaben tanınan daha doğrusu sadece ismi ve hacmi hakkında nakli bilgilere sahip olunan bu muazzam eserden –bilebildiğimiz kadarıyla– neredeyse hiçbir klasik kaynak alıntı yapmamış görünüyor. Hatta bir bölüm, başlık, paragraf, cümle atfı dahi söz konusu değildir denilebilir. Erişebildiğimiz kadarıyla İskenderî'nin hem yaşadığı dönem ve hemen sonrasında, hem de eserlerini yazdığı Şam bölgesi ve civarında eser veren yazarların yahut bu dönem ve bölgeye ilişkin kitap yazarların eserlerine, daha da ilginç onun öğrencisi olmuş kişilerin eserlerine başvurduğumuzda bile bu kanaat değişmemiştir. Dolayısıyla bu büyük eseri görmek büyük bir ihtimalle az sayıda insana nasip olmuş, görenlerin de ancak çok azı eseri okuma ve inceleme fırsatı yakalayabilmiştir. Bu yüzden olsa gerek eserden bahseden az sayıdaki klasik kaynakta eser adı bazı farklılıklarla kaydedilmiştir. Aynı husus eserin cilt sayısı ve ilgili diğer konularda da geçerlidir.

İskenderî'den ilim alanlardan birisi; Ebu'l-Mefâhır Muhyiddîn Abdülkadir b. Muhammed en-Nu'aymî (ö. 927/1521) şöyle der: “Öğrencisi İbn Tolun ondan bazı müellefâtını almıştır. 922 yılında oraya (Şam'a) gittiğimde onun yanında hayvanların yararları hakkında adı *el-Beyân 'an Hayâtî'l-Hayavân* isimli büyük bir eser gördüm; yaklaşık 40 mücellled halindeydi ve içerisinde 360 ilim zikretmişti.” (Uluğhânî, 1921, I/37)

İbn Tolun ise şu bilgiyi verir: “Ebu'l-Feth (el-İskenderî) el-Mizzî, vefatına dek yanından ayrılmayan Şemsüddîn Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Makdisî ed-Dimaşkî el-Vefâî (el-Bilbîsî)'ye (ö. 937/1531) *Keşfü'l-Beyân 'an Hayâtî'l-Hayavân* eserini vasiyet etmiş/bırakmıştır; hamevî kesim 50 mücellled içerisinde olup müsveddedir fakat içerisinde birçok beyaz (boş say-

fa) vardır. (Belbîsî) onu (beyazı) çekip çıkardı ve (geriye kalanları) ciltleyip, Dimaşk'a geldikleri vakit Rumlara (Türlere) 5000 Osmanlı (parasın)a sattı. Ayrıca *İbtiğâü'l-Kurbe bi'l-Libâs ve's-Suhbe* eserini de (ona) vasiyet etmiş/bırakmıştır, 8 mücelledir. (Bilbîsî) bu eserden sadece hırka tariklerini telhis etti –ki müellifinden duyduğuma göre 360 hırkadır– ve sonra onu Rumlara (Türlere) sattı. Hâlbuki bu iki eserin müellifi ikisini de vakfetmişti. Bildiğimiz kadarıyla bugün Dimaşk'ta bu kitaplar bulunmamaktadır.” (Ma'lûf, 1923, s. 40)

İbn Tolun'un verdiği bu bilgiyi teyit eden bir not, çok ciltli eserin 62. Cildinin başında yer almaktadır ve belki de Belbîsî'nin yazısıyla: “... Bu cüzle birlikte bu mübarek kitabın cüz sayısı 62 cüz olarak tamamlandı. Aslından sekiz veya daha çok cüz hafzedildi ki, ne maksatla olduğunu bilemediğimiz ve hazfettiğimiz bu cüzleri musannif –belki de birçok şey eklemek üzere– beyaz (boş) olarak bırakmıştır. Hafzedilmesi mümkün olmayan bazı varakları ise cüzlerin çoğunda öylece bıraktık...” (İskenderî, 1501, vr. 1b)

Şemsüddîn Muhammed (ö. 1167/1754) eser adını *el-Beyân 'an Sifâti'l-Hayavân* olarak kaydeder (Gazzî, 1990, IV/206).

İstanbul nüshasını gördüğü anlaşılan ve eserden (mukaddime kısmından) alıntı yapan tek kaynak olarak bildiğimiz Cemîl Beg (ö. 1352/1932) (2003) ise eser adını *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Sifâti'l-Hayavân* olarak kaydeder ve eserin 60 cüz olduğunu belirtir (s. 108).

Hayruddîn ez-Ziriklî (ö. 1396/1976) *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Sifâti'l-Hayavân* adlı eserin bir kısmı mevcut olduğunu aslının ise her cüzü 250 varak 40 cüzden ibaret bulunduğunu kaydeder. Kendisinin de atıfta bulunduğu *GAL*'in *Supplement*'indeki kayıt yerine Uluğhânî'nin nakilde bulunduğu Nu'aymî'nin tanıklığını tercih etmiş olması, Ziriklî'nin de eserin yazma nüshasını görmediğini açığa koymaktadır. Zira Ziriklî'nin işaret ettiği *Supplement*'in ilgili sayfasında (Brockelmann, 1938, II/58) eser adı *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Sifâti'l-Hayavân* olarak belirtilmiş, müellif hattı 2-62 ciltlerin Feyzullah Efendi Koleksiyonu 1687-1745 numaralarda bulunduğu (*ZDMG*, LXVIII, s. 384'e atıfla) ifade edilmiş, ayrıca bir cildinin Süleymaniye Kütüphanesinin Süleymaniye Koleksiyonu 873 numarada olduğu belirtilmiştir. Sonradan bu cilt olması gereken yere; Feyzullah Efendi Koleksiyonuna intikal etmiştir. *Supplement*'in atıfta bulunduğu makalenin yazarı Oskar Rescher (1883-1972) eserin 2-62 cilt olduğunu belirtip, Feyzullah Efendi Koleksiyonunda bizzat görerek tavsif ettiği ikinci cildin (nr. 1687-2) giriş ve bitiş cüm-

lelerini Arapça metin halinde sunmuştur. Arapça cümlelerden anlaşıldığına göre İskenderî bu ciltten önce bir cüz (birinci cilt) yazmış ve onun devamı niteliğinde bu cüze başlamıştır. Bu ikinci cüzün ferağ kaydında eser adının *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Sifâti'l-Hayavân* olduğunu ve 891 senesi Ramazan ayı başında Perşembe günü (31 Ağustos 1486) tamamlandığını belirtir (Rescher, 1914, s. 384).

İskenderî birinci cildin mukaddimesinde ise kitabına *Keşfü'l-Beyân 'an Dakâiki Sifâti'l-Hayavân* adını verdiğini belirtir. Meşgale çokluğuna, çocukları okutmasına ve (üstelik) yararlandığı kitapların, nakilde bulunduğu kaynakların yokluğuna rağmen 893 senesi Muharrem ayı başında bu kitabı meydana getirmeye (vad‘) başlar (şurû‘) (İskenderî, 1488, vr. 6a, 12b). Bu cildin ferağ tarihi 893 senesi Safer ayı başıdır (16 Ocak 1488) (1488, vr. 144a). Yararlandığımız nüshayı asıl alarak söylersek 29 satırlı 144 varaklık birinci cildi bir ayda yazdığı anlaşılır. Yüzlerce kitap ve şahıs isminin yer aldığı bu cildi bu kadar kısa sürede üstelik yararlanacağı kaynaklarının elinde olmamasına rağmen yazması, ya bu cildin önceden bir müsveddesi olduğunu ya da eserin ilk ciltlerinden bazılarını tamamladıktan sonra giriş mahiyetindeki bu ilk cildi –müsnid bir hadisçi olarak güçlü hafızasına güvenerek– sonradan yazdığını gösterir. Nitekim ikinci cildin ferağ tarihi 891/1486’dır ki bu durumda ikinci cilt birinci ciltten bir sene dört ay önce yazılmış olmaktadır. 906/1501 tarihinde ölen müellifin, 62 ciltlik eserin dokuzuncu cildini 905/1499-1500 tarihinde yazmış olması da göz önünde tutulursa, İbn Tolun’un rivayeti –isimdeki farklılık hariç– çok ciltli eserin tarihi seyri hakkında doğru bilgiler içermektedir denilebilir.

Eserin birinci cildinde zikredilen en geç vefat tarihi telif başlangıcının azami 891/1486 tarihine kadar geriye götürebileceğini işaret etmektedir. Zira İskenderî, Şeyh Ebû Bekr b. Ebu'l-Vefâ el-Cînî el-Makdisî'nin ölüm tarihinin 891 başlarında (Ocak-Şubat 1486) olduğunu belirtmektedir (İskenderî, 1488, vr. 51a).

Bilindiği kadarıyla eserin günümüze ulaşan tek nüshası vardır ve müellif hattıdır (Millet Ktp. Feyzullah Efendi Koleksiyonu, nr. 1687-1745) Eser 59 mücellid içerisinde 62 ciltten ibarettir (Cilt satır ortalaması 20, cilt varak ortalaması 229, toplam 14189 varak/28316 sayfa).

Zaman içerisinde bazı ciltlerdeki (nr. 1713, 1714, 1724, 1726, 1727, 1730-1738-1, 1740-1745) sayfalarda mürekkep yanıkları oluşan ve edindiğimiz şifahi bilgilere göre, bir su baskını neticesinde zarar görüp sayfaları bir-

birine yapışan bu nadide eserin, muhtemelen hacminin büyüklüğünden dolayı istinsah edilmiş bir başka nüshasına şimdilik rastlanabilmiş değildir. Sadece birinci cildinin geç dönem (tahminen 19. yüzyıl) bir kopyası Fransa (Paris) Milli Kütüphanesinde (nr. 4825, 144 vr.) bulunmaktadır (Blochet, 1925, s. 26). Bu kopya Feyzullah Efendi Koleksiyonundaki nüshanın birinci cildinden istinsah edilmiştir ve makalemizde yararlandığımız nüshadır. Eserin tamamının mikrofilme alınmış (Süleymaniye Ktp. Mikrofilm Arşivi, nr. 76-137) ve özellikle sayfaların rutubete maruz kalmadan önce dijital çekiminin gerçekleştirilmiş olması büyük bir şanstır.

İskenderî, Kemâlüddîn ed-Demîrî'nin (ö. 808/1405) *Hayâtü'l-Hayavân* adlı eserindeki eksiklikleri görünce yine alfabetik olmak üzere fakat her ilimden, her fenden, dahası her ne canlı "var" diye niteleniyorsa ondan bahsetmek üzere, neredeyse herkesin her aradığını bulabileceği bir eser yazmaya karar verir (İskenderî, 1488, vr. 8b-9a, 12b, 14b-15a). İskenderî, canlı (hayavân) diye nitelenenleri ele alacağı bu eserde, yaklaşık 900 kaynaktan istifadeyle yazılan Demîrî'nin *Hayâtü'l-Hayavân*'ında olduğu gibi sadece hayvanların alfabetik sırayla tanıtılması, bu tanıtımlara konu olan hayvanların diğer isimleri, isimlerin filolojik tahlilleri ve ilişkili görülen diğer alanlarda (Fıkıh, Tefsir, Rüyabilim vs.) o hayvanla ilgili konuların bazen kısa bazen uzun anlatımları ile sınırlı kalmamaktadır. İlişkili görülebilecek her konu, her kelime, her kavram müstakil birer başlık altında alfabetik olarak ele alındığı için aslında zeyl veya tetimme gibi görünen fakat orijinal ve yeni bir eser; detaylı, hacimli bir ansiklopedi vücuda getirilmiştir. Dolayısıyla bu eseri Demîrî'nin eserinin sadece bir tetimmesi, devamı veya genişletilmiş hali olarak düşünmek yanıltıcı olabilir.

İskenderî bazı konulara ait 100 dairesel şekle ve çeşitli ilimlere ait 30 kasideye/urcûzeyeye yer verdiğini söylediği (1488, vr. 12b) bu eserde, şeyhlerinden aldıklarının, kendi fikri ve nazarıyla ulaştıklarının yanı sıra 3000 kitaptan istihraç edilmiş bilgiler bulunduğunu belirtir (İskenderî, 1488, vr. 16ab, 38a). Nakilde bulunduğu kitapların uzunca bir listesini yazar isimleri eşliğinde sunar ki "ve gayru zâlik" (ve diğerleri) ifadesiyle ismini bu listede zikretmediği başka eserlerden de yararlandığını, dolayısıyla kaynak sayısının 3000'i aşkın olduğunu ima eder (1488, 16ab, 38a). Sunduğu listede büyük ağırlık üç alanda; Arap Dili ve Edebiyatı (400), Tarih (321), Hadis (201) olmak üzere farklı alanlara ait 1554 adet kitap ismi tespit ettik. Bu üç alanda zikredilen eserlerin

özellikle Tarih ve Hadis alanındakiler, Tasavvuf ve tarihi ile ilgili bilgiler de ihtiva eden eserlerdir.

Özelde Tasavvuf ile ilgili denilebilecek yaklaşık 40 eserin içerisinde, bazısı günümüze ulaşmamış olan Muhammed b. Hasen el-Vâsıtî'nin (ö. 776/1374) *Mecma'u'l-Ahbâb* ve *İşrâku's-Sabâh fî Hayâtî'l-Ervâh*'ı; Abdülaziz ed-Dîrînî'nin (ö. 694/1295) *er-Resâilü'l-İlâhiyye*'si; İbn Ğânim el-Makdisî'nin (ö. 678/1280) *Hallu'r-Rumûz* ve *Şerhu Hâli'l-Evliyâ*'sı; Abdulğaffâr el-Kûsî'nin (ö. 708/1309) *el-Vahîd fî Sülûki Tarîkı't-Tevhîd*'i; Ahmed b. Muhammed el-Buhârî/el-Bicâî'nin (688/1289'da sağ) 623 ilim içeren *el-Veşyü'l-Masûn ve'l-Lü'lüü'l-Meknûn fî Ma'rifeti İlmi'l-Hattü'l-lezî beyne'l-Kâf ve'n-Nûn*'u; Muhammed b. Ahmed el-Hayberî el-Fârisî'nin (605/1208'de sağ) *Delâletü'l-Müntehic ilâ Makâlimi'l-Ma'ârif* ve *Risâletü'l-Mübtehic ilâ 'Avâlimi'l-'Avârif*'i; İbnü's-Serrâc ed-Dimaşkî'nin (ö. 747/1346) *Teşvîku'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri 'Allâmi'l-Guyûb* külliyyatı ve bu külliyyattan olan *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miiftâhu'l-Erbâh*'ı; İbn Hafîf eş-Şîrâzî'nin (ö. 371/982) *Esmâü'l-Meşâyih*'ı, Semerkandî'nin (veya: Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed es-Sühreverdi'nin (ö. 632/1234)) *Firdevsü'l-'Ârifîn*'i, Bulkînî'nin (?) *Tabakâtü's-Süfiyye*'si; Muhammed b. Sa'd el-'Azrî er-Rakkâm'ın (ö. 680/1281) *el-İstîlâhât*'ı ve *Nuru'l-Yakîn ve İşâratü Ehli't-Temkîn*'i örnek olarak zikredilebilir.

Yararlandığı kaynaklar arasında hacimce ufak eserler bulunmakla birlikte büyük çoğunluğu çok ciltli ve hacimli eserlerdir; bazıları onlarca, bazıları yüzlerce cilt tutmaktadır. Bunlar arasında, günümüze son ciltlerinden biri ulaşmış bulunan ve Fıkıh yanında neredeyse her türlü fenni ele alan Ebu'l-Vefâ Ali b. 'Akîl b. Muhammed ez-Zaferî el-Bağdâdî'nin (ö. 513/1119) *el-Fünûn* adlı eseri de vardır. Bu eser Zehebî'nin (ö. 748/1348) rivayetine göre tasnif edilmiş en büyük eserdir ve 400 küsur mücellede (cüz değil) ulaşmıştır. Ebû Hakîm en-Nehravânî (ö.556/1161) bu eserin 304. sifirini görmüştür. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) “Bu kitap 200 mücelleddir, yaklaşık 150 mücelledi elime geçti” derken torunu Sibtu İbnü'l-Cevzî (ö 654/1256) “Bağdat'taki Me'mûniyye vakfında bu eserin yaklaşık 70 mücelledini mütalaa ettim” der. İskenderânî'nin Kıraat, Hadis ve Tasavvuf hocalarından Şemsüddîn İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) bu eserin 470 mücelled olduğunu belirtir. İbn Hacer (ö. 852/1449) ise 600 veya daha fazla mücelled olduğunu söyler (Bağdâdî, 1970, I, XVI-XVII; Tarîkî, 2001, II/149-150). Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin öğrencisi İbn Nebâl Abdullah ibnü'l-Mübârek el-'Ukberî (ö. 528/1134) hocasının sırf

bu eserini ve *el-Fusûl* (on cilt) adlı eserini satın almak için sahip olduğu bir mülkü satmış, parasıyla bu iki eseri satın alıp Müslümanlara vakfetmiştir (İbn Receb, 2005, I/414).

Keşfü'l-Beyân'ın girişinde (1488, vr. 9b-10a) bu eserde her hayvanı kabaca hangi açılardan ele alacağını maddeler halinde sıralar:

1. Sözlük açısından farklı konuları
2. Nahiv, Sarf, tanım açısından farklı konuları
3. İlgili ayetler ve yorumları, umumi bereketleri
4. İlgili hadisler ve manevi işaretleri
5. Helal ve haramlığı, göreceli faziletleri
6. Avlanması, toplanması veya edinilmesinin helalliği veya yasaklığı
7. Beden organlarının, parçalarının özellikleri, yararları
8. Dostu veya düşmanı olan diğer hayvanlar
9. Yaratılış terkibi; eşeyli eşeysiz çoğalması
10. Azami yaşam süreleri, yılları, ayları veya günleri
11. Buldukları yerler, ayrılmadıkları yerler
12. Kara yahut deniz hayvanı olması veya hem karada hem denizde yaşaması
13. Boğazlanabilir veya kurban olup olmaması
14. Klasik doğa ve tıp bilimi açısından soğuk, yaş, sıcak, kuru olmaları
15. Eti, yumurtası vs. yenildiğinde mizaca uygunlukları veya mizacı bozmaları
16. Küçükken yenilenleri, sadece büyüyünce yenilebilenleri ve hangisinin gıda olarak daha uygun olduğu
17. Zaman açısından cinslere göre uygunlukları
18. Ne kadar yumurtladığı veya ne kadar doğurduğu
19. Karşıt cinsten veya kendi cinsi dışından, rüzgardan veya çiftleşme olmaksızın sadece düşünmekle hamile kalanlar
20. Normal yoldan değil vücutlarının başka bilgilerinden, organlarından doğuranlar

21. O hayvanın ismi veya isminin dil açısından iştikakı, türevleri bakımından ilgili olan hadis, ayet, şahıs, yer, olay, ülke, kabile vs.nin detaylı şekilde anlatımı.

İşte bu son madde dolayısıyla eser, Zooloji konulu ansiklopedik bir eser olmaktan çıkıp genel bir ansiklopedi haline dönüşmektedir.

İbtiğâü'l-Kurbe bi'l-Libâs ve's-Suhbe

İskenderî, eserine bu isimle atıfta bulunur (1488, vr. 44a, 51a). Bazı kaynaklar yine uzun ismiyle bu eseri zikrederken (Uluğhânî, 1921, I/37; İbn Tolun, 1930, s. 17), Necmüddîn el-Gazzî'nin eser adından ziyade eser konusuna işaretle “Onun (hırka) giyme ve sohbet âdâbı konusunda bir başka kitabı vardır” (ve lehû kitâbün âhar fî âdâbi'l-libâs ve's-suhbe) diye ifade ettiği ve –muhtemelen– ona dayanarak Şemsüddîn el-Gazzî'nin ve Bağdatlı'nın *Âdâbü'l-Libâs ve's-Suhbe* adıyla İskenderî'ye ait gösterdiği eser (Gazzî, 1997, I/14; Gazzî, 1990, IV/206; Bağdâdî, 1945, I/4; 1951, II/223) ile bu eserin aynı olması muhtemeldir.

Öğrencisi İbn Tolun'un verdiği bilgiye göre (Ma'lûf, 1923, s. 40) “Ebu'l-Feth (el-İskenderî) el-Mizzî, vefatına dek yanından ayrılmayan Şemsüddîn Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Makdisî ed-Dimaşkî el-Vefâî (el-Bilbîsî)'ye *Keşfü'l-Beyân...* ile *İbtiğâü'l-Kurbe bi'l-Libâs ve's-Suhbe* eserini vasiyet etmiş/bırakmıştır.” “Bu (ikinci) eser sekiz mücelleddir. (Bilbîsî) bu eserden sadece hırka tariklerini telhis etti –ki müellifinden duyduğuma göre 360 hırkadır– ve sonra onu Rumlara (Türlere) sattı.”

Bu bilgiden hareketle, sadece birinci cildi içeren Leipzig nüshasının Şemsüddîn el-Vefâî'nin özetlediği nüsha veya kopyası olması da muhtemeldir. Bu nüshada yazar, 120 tarikat hırkasını ve ona hırka giydiren şeyhler başta olmak üzere, hırka silsilelerinde yer alanları alfabetik sırayla muhtasar şekilde anlatmayı hedeflemiş, kendi tercihi olarak Tacü'l-Ârifin Ebu'l-Vefâ Muhammed b. Muhammed el-'Arîdî el-Kebîr (ö. 501/1107) ve Şeyh Abdulkâdir el-Geylânî (ö. 561/1166) (Vefâiyye ve Kâdiriyye hırkası) ile başlamıştır (İskenderî, 1486, vr. 6b-7a). Hz. Aişe'ye Hz. Ömer'e ulaştıran senedi (1486, vr. 171b-172a, 174ab, 176a) de dâhil olmak üzere kendi döneminde ve ulaştığı coğrafyadaki çok sayıda tasavvuf silsilesini toplayan bu eser, o zamanlar neredeyse her din aliminin bir veya birden fazla tarikata intisabı olduğunu da gözler önüne sermektedir.

Eserde yer alan biyografik bilgilerde; nesep silsilelerinde kısmen, tasavvuf silsilelerinde ise çoğunlukla şahısların tam adları (künye, lakap, unvan, asgari olarak kişi ve babasının ismi, nisbeler) zikredilmiş, yeri geldikçe yer ve şahıs isimleri hakkında açıklamalar yapılmış, bilinen ve alanla ilgili başka kaynaklarda isimlerine rastlanılmayan birçok şahıs kaydedilmiş, kimileri doğum ve ölüm yerleri/tarihleri, kısaca hayatları, evlatları, menkabeleri, kerametleri ve hikmetli sözleri gibi detaylı bilgiler eşliğinde tanıtılmıştır. Müellif, şeyhlerden hırka giyme tarih ve yerlerini de belirtmeye özen göstermiştir.

Eserin asıl veya muhtasar ciltlerinden biri de baş ve sondan eksik halde Berlin Kütüphanesinde (nr. 3026, 36 vr.) *İrtikâü'r-Rutbe bi'l-Libâs ve's-Suhbe* adıyla kayıtlı bulunmaktadır (Ahlwardt, 1891, IX/92).

Tamamı günümüze ulaşmış olsaydı Mısır ve Şam bölgesinin *Tibyânü'l-Vesâil*'i ve *Sefînetü'l-Evliyâ*'sı olabilecek bu eserin sadece ilk cüzü günümüze gelebilmiştir (Leipzig Ktp., nr. 252, 206 vr.). Leipzig nüshası sonunda ikinci cüzün Kâdiriyye hırkasıyla devam edeceği belirtilmektedir. Ziriklî'nin bu eserin dört cilt olduğu (Ziriklî, 2002, VII/54) bilgisine nereden ulaştığını tespit edemedik.

el-Hucetü'l-Vâdıha ve'l-Mahaccetü'r-Râciha

Yazarımız eserinin adını *el-Hucetü'l-Vâdıha fi'l-Mahaccetü'r-Râciha* diye zikrettiği gibi “*el-Hucetü'l-Vâdıha ve'l-Mahaccetü'r-Râciha* veya buna yakın bir isimdi, büyük hacimli bir kitaptır” diye de zikreder (İskenderî, 1486, vr. 79a; de Goeje ve Houtsma, 1888, II/313). Gazzî (1997) nakilde bulunduğu bu eserin adını *el-Hucetü'r-Râciha fi Sülûki'l-Mahacceti'l-Vâdıha* diye kaydeder ve müellif nüshasını gördüğünü belirtir, nakillerde bulunur (I/13,14). İsmail Paşa da aynı adla kaydedip –muhtemelen Gazzî'ye dayanarak– İskenderî'ye ait gösterir (Bağdâdî, 1945, I/393; 1951, II/223).

Eserin müellif hattı bir ve ikinci cüzü bir mücellid içerisinde Zâhiriyye Kütüphanesinde (Tasavvuf, nr. 125 (Genel, nr. 1443), 195 vr.) olup, hırka giydiği ve sohbet ettiği şeyhlerini konu edinir. Ferağ tarihi 883/1478 olup, nüsha sonunda üçüncü cüzün Urmevî hırkası anlatımıyla devam edeceği belirtildiğine (Mâlih, 1978, I/406-407; Ziriklî, 2002, VII/54) göre eser en az üç cüzdür.

Minhâcü'l-Iktidâ ve Misbâhu'l-İhtidâ

Anlaşıldığı kadarıyla bu eser de âlim ve sûfî hocalarını, hayatlarından geniş kesitler eşliğinde anlattığı bir eserdir (İskenderî, 1486, vr. 83a; 1488, vr. 6a).

el-'Ukûdü'l-Mükellele fi'l-Ehâdîsi'l-Müselsele

Rivayet ettiği müselsel hadisleri bir araya getirdiği bu eserinde ayrıca hadis, ilim ve tasavvuf aldığı, şeriatı ve hakikati kendinde toplamış âlimlerden veya dini sorumluluklarını yerine getirmesini sağlayacak kadar şeriat bilgisine sahip olup acayip manevi haller eşliğinde sadece Rabbinin müşahedesinde müstağrak yaşayan sûfilerden de bahsettiğini belirtir (İskenderî, 1488, vr. 44a).

Kettânî'nin (1982) İskenderî'ye ait göstererek *Müselâtü Ebi'l-Feth el-Mizzî* adı altında "İbn Tolun'a ulaşan senedleriyle rivayet ettiğimiz ve çoğu tarihi duyulmamış/ilginç teselsüle sahip ('acîbetü't-teselsül) bir eserdir" diye nitelediği (II/661) eserin yukarıda adı geçen eserle aynı olup olmadığı, günümüze ulaşan bir nüshası tespit edilemediğinden şu an için meçhuldür. Benzer bir durum İbn Tolun'un tahrîci ile hazırlanan/yazılan *el-Fethu'l-'Azzî fi Mu'cemi'l-Mücîzîn li-(Şeyhinâ)Ebi'l-Feth el-Mizzî* adlı çalışma (İbn Tolun, 1930, s. 42) hakkında da söz konusudur. İbn Tolun (1930) ayrıca "İskenderî'nin bizzat kendi terceme-i hâlini konu edinen müstakil bir eser yazdığını" belirtir (s. 6) fakat eser ismi zikretmez.

Tuhfetü'l-Lebîb ve Buğyetü'l-Keîb

Arap dili ve edebiyatı bağlamında kelime ve kavramların, şiirlerle, ayetlerle açıklandığı, yeri geldikçe şahıs biyografilerinden hadis senetlerine varıncaya kadar farklı konulara değinilen bir mecmua niteliğinde üç ciltten müteşekkil bu hacimli eser 883/1478 yılında tamamlanmıştır. Müellif hatı halinde günümüze ulaşan eserin ikinci cildi sondan eksik Paris nüshası (Milli Ktp., nr. 3404, 155 vr.) birinci ve üçüncü cildi Leiden nüshaları (Leiden Üniversitesi Ktp., nr. Or. 1a (CCA 511), 221 vr. ve nr. Or. 1b (CCA 511), 172 vr.) olarak mevcuttur (Brockelmann, 1902, II/57; MacGuckin, 1883, I/593; de Goeje ve Houtsma, 1888, II/313-320).

Kitâb fi'l-Luğâ

Necmüddîn el-Gazzî (1997) "Lügat konusunda yüklü/hacimli bir kitap telif etmiş (ellefe kitâben hâfilen fi'l-luga) olup, kendi el yazısıyla olan nüshaya vakıf oldum/gördüm" demektedir (I/14). İsmail Paşa ise Gazzî'nin bu ifadesini biraz değiştirerek şu çıkarımda bulunmuştur: "Lügat konusunda yüklü/hacimli Kitâbü'l-'Arabiyye" (Kitâbü'l-'Arabiyye hâfilen fi'l-lüğa) (Bağdâdî, 1951, II/223). Gazzî tarafından ismi zikredilmeyen fakat onun bu nitelemesi-

ne uygun düşen *Keşfü'l-Beyân* veya daha büyük olasılıkla *Tuhfetü'l-Lebîb ve Buğyetü'l-Keîb* adlı eser de kastedilmiş olabilir.

Şerhu (Ferâizu)'r-Rahbiyye/Şerhu Ğunyeti'l-Bâhis

el-Manzumetü/el-kasidetü/el-Ürcûzetü/el-Ferâizu'r-Rahbiyye veya kısaca *er-Rahabiyye* diye yazarına nispetle tanınmış olan, Şafii mezhebi üzere feraiz ve miras konusunu işleyen 175 beytlik bir metin olup, İbnü'l-Müsakkine/ Mütefennine diye maruf Muvaffakuddîn Ebû Abdullah Muhammed er-Rahbî el-Halebî (ö. 557/1181) tarafından yazılmış olup orijinal adı *Ğunyeti'l-Bâhis 'an Cümeli'l-Mevâris'* tir. Büyük bir cilt tutan şerh 883 yılı sonlarında/1478 tamamlanmıştır (Kâtip Çelebi, 1941, II/1211; Bağdâdî, 1951, II/210, 215, 556).

el-Fusûlu'l-Müeyyide li'l-Vusûl ilâ Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye

Hocası Cezerî'nin Kıraat ilmine dair meşhur eserinin şerhidir. İskenderî'nin şu ana kadar yayımlanmış tek eseri budur (tahkik: Cemal es-Seyyid Rifâ'î, Mektebetü Evlâdî's-Şeyh, Cîze 2005, s. 192).

el-İşâra ilâ Ahkâmi'l-Kırâa

Küçük yaşta birçok âlimden çok detaylı şekilde öğrendiği ve ömrünün sonuna kadar başkalarına öğrettiği Kıraat ilmini konu edinen bu eserine atıflar yapan İskenderî (2005, s. 73, 74, 120, 155), eser yazım ferağınının 6 Rabiulevvel 876/23 Ağustos 1471 tarihinde gerçekleştiğini belirtir (2005, s. 213).

el-Havâşiyü'l-Müfîde fî Şerhi'l-'Akîde

İsmi anarak atıfta bulunduğu (İskenderî (2005, s. 17) bu eser Kelâm, Akaid konulu bir metnin şerhi veya şerhinin haşiyesi olmalıdır.

Divan/Dîvânu Şi'r

Arap Edebiyatı alanında eserler yazan İskenderî'nin yedi mücellled halinde şiir divanı olduğu belirtilir (Uluğhânî, 1921, I/37).

el-Cizze fî Menâkibi Ehli'l-Mizze

İskenderî'nin Mizze'deki hayatına dair detaylı bilgiler içerdiği anlaşılan bir eserdir (İskenderî, 1488, vr. 6a).

Riyâdu'l-Âdâb ve Nüzhetü'l-Ahbâb

İskenderî'ye aidiyeti şu an için kesinlik kazanmamıştır. Bu isimle Escorial Kütüphanesi yazmaları arasında (nr. 388, 131 vr.) yer alan ve müellifi Şeyh Ebu'l-Feth el-Mizzî olan *Riyâdu'l-Âdâb ve Nüzhetü'l-Ahbâb* isimli

eserden meçhul biri tarafından telhis edildiği anlaşılan nüshanın (Derenbourg, 1844, I/257) İskenderî'nin bir eserinden (*Tuhfetü'l-Lebîb ve Buğyetü'l-Keîb*) özetlenmiş olması muhtemeldir. Fakat İsmail Paşa *Riyâdu'l-Âdâb ve Nüzhetü'l-Ahbâb* yazarını 567/1171-1172'de ölen Ebu'l-Feth el-Mizzî olarak kaydetmiştir (Bağdâdî, 1945, I/599).

Brockelmann tarafından yazarımıza ait sanılan (Brockelmann, 1902, II/122) *Nüzhetü'n-Nâzir fi Vad'ı Hutûtu Fadli'd-Dâir* adlı eser, Şemsüddîn Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed es-Sûfî'nin (ö. 950/1543 civarı) risalesidir (Kâtip Çelebi, 1941, II/1948; Bağdâdî, 1951, II/238). Yine Mısır Vizâratü'l-Evkâf Kütüphanesi, nr. 844'de yazarımıza ait olarak kayıtlı bulunan *el-Behcetü'l-Vefâiyye fi Ma'rifeti'l-Kuva'l-İnsâniyye* adlı eser, Muhammed el-'Avfî el-Mâlikî'nin (ö.?) eseridir.

Sonuç

Dini bilimler ağırlıklı olsa da hemen her alana ait bilimsel birikimin gerek sözlü gerek yazılı aktarımının canlı olarak devam ettiği, ilim ve irfan uğruna yapılan seyahatlerin siyasal ve coğrafik sınırlarla engellenmediği Memlûk dönemi özellikle çok sayıda Tasavvuf mekteplerinin, tarikatlarının buluşma, tanışma ve yayılmalarına şahit olmuştur. Teberrüken de olsa çoğu sûfî birden fazla tarikatın müntesibidir. Dönemin tanınmış sûfîlerinin çoğu, din bilimlerinin hemen her alanında âlimdir ve bunların birçoğu hem insan yetiştirmiş hem de eser yazmıştır. Bunlardan biri olan, ismi ve eserleri pek duyulmamış sûfîlerden Şemsüddîn Ebu'l-Feth el-İskenderî el-Mizzî'nin hayatı ve eserleri araştırıldığında birçok alanda başvurulabilecek ve ne yazık ki fark edilememiş bir kaynakla karşılaşmaktayız. Tasavvufla ilgili eserlerinin yanı sıra özellikle ansiklopedik büyük eserinin Arapça'ya hâkim ve kendi alanlarının uzmanlarından oluşturulacak bir komisyon vesilesiyle günümüz araştırmacılarının istifadesine bilimsel bir biçimde sunulması elzemdir. Onun mevcut eserlerinin, yeni keşfedilecek eserlerinin yayımlanması sadece İskenderî'yi tanımaya değil, aynı zamanda belli bir döneme kadar İslam kültür coğrafyasının kaynaklarını, şahıslarını tanımaya ve muhtemelen yeni bilgilere ulaşmaya da vesile olacaktır.

Herşeyden önce adı bilinen fakat günümüze ulaşmamış ve özellikle de adı dahi bilinmeyen eserlerden yaptığı alıntılar çok önemlidir. Üstelik bu durum hemen her bilim dalı için geçerlidir. Hakkında bilgi verilen her maddede geniş açıklamalar, filolojik analiz ve yorumlar, insan ve hayvanlar aleminden o maddeyle ilgili isimler, deyimler, farklı kullanımlar vs., kadîm filozofların

hayatları ve eserleri hakkındaki bilgiler, bir şekilde tarihe mal olmuş şahsiyetlere dair biyografik malumat, coğrafik isimler ve kökenleri, buralara nisbet edilen şahıslar, tarihsel olaylar gibi zengin birikimler aktarması, her bilim dalının o dönem bilinen tanımları, konuları, terimleri, yazılı kaynaklarını zikretmesi kayda değerdir. Özellikle Tasavvuf alanında sunduğu tarihsel bilgi ve belgeler, silsileler ve silsilelerde yer alanlara dair tarihi ve menkabevî malumat, Hz. Ali ve Hz. Eb’u Bekir dışında kendilerine silsileler ulaşan diğer erkek ve bayan sahabiler hakkında sunduğu ve başka kaynaklarda pek veya hiç rastlanmayan bilgiler, onun eserlerinin gün yüzüne çıkartılarak istifadeye açık hale getirilmesinin gereğine işaret etmektedir. Onun bu tür bilgileri sunarken yeri geldikçe tenkitlerde veya tercihlerde bulunması, diyalog ve empati yoluyla tartışmalarını anlatması sadece aktarıcı, nakledici konumda kalmadığını göstermektedir.

Kaynaklar

- Ahlwardt, Wilhelm. (1891). *Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin: Verzeichniss der Arabischen Handschriften* (c. IX). Berlin: A. Asher & CO.
- el-Bağdâdî, Ebu’l-Vefâ Ali b. ‘Akîl ez-Zaferî. (1970). *Kitâbü’l-Fünûn*. Beyrut: Dâru’l-Maşrîk.
- el-Bağdâdî, İsmail Paşa. (1951). *Hediyetü’l-‘Ârifîn*. İstanbul: MEB.
- _____. *İzâhu’l-Meknûn*. (1945). İstanbul: MEB.
- Blochet, Edgard. (1925). *Catalogue des Manuscrits Arabes des Nouvelles Acquisitions (1884-1924)*. Paris: Bibliothèque Nationale.
- Brockelmann, Carl. (1902). *Geschichte der Arabischen Litteratur*. Berlin: E. Felber.
- _____. (1938). *Geschichte der Arabischen Litteratur, Supplementband*. Leiden: E.J. Brill.
- Cemîl Beg b. Mustafa el-‘Azm. (1424/2003). *el-Müsâra‘a ilâ Kaydi Evâbidi’l-Mütâla‘a: et-Tezkiratü’s-Suğrâ*. Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye.
- ed-Demenhûrî, Ahmed. (1105/1693). *el-Kevâkibü’z-Zâhira fî Âsâri Ehli’l-Âhira*. Ezher Ktp./Yazmalar, Genel nr. 301921 (Mustalah, nr. 4186).
- Derenbourg, Hartwig. (1844). *Les Manuscrits Arabes de l’Escorial*. Paris: Real Biblioteca.
- ed-Dimaşkî, Şerefüddîn Musa b. Yusuf el-Eyyûbî. (998/1590). *er-Ravdu’l-‘Âtur fîmâ Teyessera min Ahbâri’l-Karni’s-Sâbi’ ilâ Hutâmi’l-Karni’l-‘Âşir*. Berlin Ktp./Wetzstein II, nr. 289.

- el-Gazzî, Necmüddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dimaşkî. (1418/1997). *el-Kevâkîbü's-Sâira bi-A'yâni'l-Mieti'l-Âşira*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Gazzî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman. (1411/1990). *Dîvânü'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- de Goeje, M.J. ve Houtsma, M.Th. (1888). *Catalogus Codicum Arabicorum: Bibliothecae Academiae Lugduno-Batavae*. Leiden: E. J. Brill.
- el-Haskefî, Ahmed b. Muhammed el-Halebî. (1999). *Müt'atü'l-Ezhân mine't-Temettu' bi'l-Ikrân*. Beyrut: Dâr Sâdir.
- İbn Tolun, Şemsüddîn Muhammed b. Ali es-Sâlihî. (1348/1930). *el-Fülkü'l-Meşhûn fî Ahvâli Muhammed b. Tûlûn*. Dimaşk: Mektebetü'l-Kudsî.
- _____ . (1418/1998). *Mufakehetü'l-Hallân fî Havâdisi'z-Zemân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed. (1425/2005). *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*. Riyad: Mektebetü'l-'Abîkân.
- İbnü'l-İmâd, Şihâbüddîn Abdülhay b. Ahmed ed-Dimaşkî. (1406/1983). *Şezerâtü'z-Zehb fî Ahbâri Men Zeheb*. Dimaşk ve Beyrut: Dâru-bni Kesîr.
- el-İskenderî, Ebu'l-Feth Muhammed el-Mizzî. (2005). *el-Fusûlu'l-Müeyyide li'l-Vusûl ilâ Şerhi'l-Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*. Cîze: Mektebetü Evlâdi'ş-Şeyh.
- _____ . (891/1486). *İbtîğâü'l-Kurbe bi'l-Libâs ve's-Suhbe*. Leipzig Ktp., nr. 252.
- _____ . (893/1488). *Keşfü'l-Beyân'an Sıfâti'l-Hayavân*. Fransa (Paris) Milli Ktp., nr. 4825.
- _____ . (906/1501). *Keşfü'l-Beyân'an Sıfâti'l-Hayavân*. Millet/Fezullah Efendi Ktp., nr. 1745 (c. 62).
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah. (1941). *Keşfu'z-Zunûn*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- el-Kettânî, Abdülhay b. Abdülkebîr. (1402/1982). *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemü'l-Me'âcim ve'l-Müselâsât*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- MacGuckin, William, baron de Slane. (1883). *Catalogue des Manuscrits Arabes: de la Bibliothèque Nationale*. Paris: Imprimerie Nationale.
- el-Mâlih, Muhammed Riyâd. (1978). *Fihrisü Mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye: Kısmu't-Tasavvuf*, I. Dimaşk: Matba'atü'l-Hicâz.
- el-Ma'lûf, İsa İskender. (1923, Şubat). “Zahâiru'l-Kasr fî Terâcîmi Nübelâi'l-'Asr li'ş-Şeyh Ebu'l-Fadl Şemsiddîn Muhammed b. Ali el-Ma'rûf bi'bni Tûlûn el-Hanefî es-Sâlihî ed-Dimaşkî”. *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-'Arabî*. 26 (Mücellid 3; Cüz 2), ss. 33-42.
- el-Mar'aşlı, Yusuf Abdurrahman. (1423/2002). *Mu'cemü'l-Ma'âcim ve'l-Meşyahât ve'l-Fehâris ve'l-Berâmic ve'l-Esbât*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- en-Nu'aymî, Muhyiddîn Abdülkâdir. (1120/1708). *el-'Unvân fî Dabti Mevâlîdi ve Vefeyâti Ehli'z-Zemân*. Leipzig Ktp., nr. 847.

172 • FARKINDA OLUNMAYAN MÜHİM BİR SİMA: ŞEMSÜDDÎN
MUHAMMED EL-İSKENDERÎ EL-MIZZÎ

- Rescher, Oskar. (1914) “Kütübhané-i-Feizijé (in der Nähe der Fatih-Moschee) und ‘Asir Efendi I II. III (Nachtrag)”. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft: ZDMG*. LXVIII, ss. 377-391.
- es-Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman. (1412/1992). *ed-Dav’ü’l-Lâmi’ li-Ehli’l-Karni’t-Tâsi’*. Beyrut: Dâru’l-Cîl.
- et-Tarîkî, Abdullah b. Muhammed. (1422/2001). *Mu‘cemu Musannefâti’l-Hanâbile*. Riyad: Yazar.
- Uluğhânî, Abdullah Muhammed b. Ömer el-Mekkî el-Âsafî. (1921). *Zaferu’l-Vâlih bi Muzaffer ve Âlih*. Londra: J. Murray.
- ez-Zirikî, Hayruddîn. (2002). *el-A‘lâm*. Beyrut: Dâru’l-‘Ilm li’l-Melâyîn.